

АНДРІЮШКО І.Я., аспірант
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 340.1

ПРАВОВЕ МИСЛЕННЯ В ЦЕНТРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У цій статті пропонується звернутись до існуючих визначень понять «правове мислення», «правова діяльність», «юридична діяльність», «професійна юридична діяльність» тощо; дослідження кореляції юридичної діяльності та юридичної практики; аналізу класифікацій та типологій юридичної діяльності, що дозволить вивести авторську дефініцію правового мислення як центру професійної юридичної діяльності та визначення професійної юридичної діяльності, центром якої є правове мислення.

Ключові слова: правове мислення, діяльність, професіоналізм, юридичність, правова діяльність, юридична діяльність, юридична практика, класифікація та типологія юридичної діяльності, професійна юридична діяльність.

В этой статье предлагается обратиться к существующим определениям понятий «правовое мышление», «правовая деятельность», «юридическая деятельность», «профессиональная юридическая деятельность»; исследованию корреляции юридической деятельности и юридической практики; анализу классификаций и типологий юридической деятельности, что позволит представить авторскую дефиницию правового мышления как центра профессиональной юридической деятельности и определение профессиональной юридической деятельности, центром которой выступает правовое мышление.

Ключевые слова: правовое мышление, деятельность, профессионализм, юридичность, правовая деятельность, юридическая деятельность, юридическая практика, классификация и типология юридической деятельности, профессиональная юридическая деятельность.

This article contains a proposal to analyze the existing definitions of the terms legal thinking, legal activities, judicial activities, professional judicial activities, to study the correlative ties between the judicial activities and judicial practice, to analyze the classifications and types of judicial activities that will help to represent the authors definition of the professional judicial activities from legal thinking and the authors definition of the legal thinking from the center of professional judicial activities.

Keywords: legal thinking, activity, professionalism, judicialty, legal activities, judicial activities, judicial practice, judicial activities classification and types, professional judicial activities.

Проголошення, визнання та гарантування дії принципу верховенства права, побудови правової держави та громадянського суспільства в Україні вимагає не тільки матеріальних, духовних, організаційних заходів темпорального виміру, але й переосмислення місця й ролі професіоналів-правознавців та їх правового мислення, що є центром професійної юридичної діяльності, у контексті еволюції національної правової системи, оскільки саме завдяки професійній юридичній діяльності можливо умовно спрогнозувати вектори розвитку національного права.

У юридичній літературі проблемам дослідження окремих аспектів правового мислення присвячені праці таких вітчизняних наукових дослідників, як В. Братасюк, А. Бернюков, Ю. Оборотов, В. Селіванов, О. Скакун та ін.; водночас у російській юридичній науці розробка проблем правового мислення відбувається у працях А. Аверіна, В. Курьянова, А. Жалінського, А. Мордовцева, А. Овчинникова, В. Рibaкова та інших.

У свою чергу, вивченню юридичної діяльності приділено праці С. Алексєєва, І. Бенедика, В. Горшенєва, С. Гусарєва, О. Жалінського, В. Карташова, М. Коваля, В. Комарова, В. Леушина, Н. Оніщенко, Ю. Радачинського, О. Скакун, С. Сливки, Б. Шагієва, О. Шмоткіна та ін.

Однак, незважаючи на велику кількість наукових розробок поняття «юридична діяльність», донині тривають дискусії щодо співвідношення понять «правова діяльність» та «юридична діяльність», «юридична практика» тощо.

З огляду на те, що професійна юридична діяльність є зовнішньою формою функціонування правового мислення професіонала-правознавця, автор пропонує звернутись до яскравих

визначень категорії «правове мислення», проаналізувати існуючі дефініції юридичної та правової діяльності, юридичної практики, охарактеризувати деякі наукові класифікації та типології юридичної діяльності, що дозволить вивести власну дефініцію правового мислення як центру професійної юридичної діяльності та дефініцію професійної юридичної діяльності, центром якої є правове мислення.

Так, на думку А. Мордовцева, юридичне (правове) мислення – це особливий вид інтелектуально-пізнавальної та практично-відтворюючої діяльності індивідів та їх груп, ядро якої створюють базові когнітивні готовності, що обумовлюють розуміння того, що таке право, правопізнання, закон, влада, та є визначальними для специфіки аналізу та оцінки різних видів правової поведінки (правомірної та неправомірної), характеру аналітичних засобів та інструментарію юридичної логіки, розуміння юридичної істини (брехні), а також правила (канони), за якими у визначеній соціально-правовій системі прийнято формувати та розвивати правову мову, будувати судження, роздуми та теорії, фіксувати, зберігати та передавати будь-яку значиму юридичну інформацію [1, с. 38].

Водночас В. Коробка наполягає на тому, що правове мислення, характеризуючи собою динамічні процеси осмислення навколишньої соціально-правової дійсності через ідею належного, що бере свій початок у ціннісно-ідеальних основах буття, започатковує статичну світоглядно-правову систему координат, у масштабах якої формується стійке позитивне ставлення особистості до права як до ідеї належного, виробляється належне, бажане ставлення людини до навколишнього світу [2, с. 13; 3, с. 219].

У той же час А. Овчинников наполягає на визначенні правового мислення як феномена духовного світу людини, процесу розуміння індивідом навколишньої соціально-правової дійсності, результатом якого є, з одного боку, бажане та позитивне право, а з іншого – комплекс правових знань, навичок та стереотипів поведінки, що формуються та інституціоналізуються у правовій свідомості та юридичному світосприйнятті людини [4, с. 309].

Однак правове мислення є специфічним видом людського професійного мислення та відрізняється від інших видів професійного мислення тим, що знаходиться у правовому полі, володар якого пізнає та аналізує правові явища у зв'язку із власною юридичною кваліфікацією, владними повноваженнями та підпорядкуванням закону. Отже, предметом правового мислення завжди будуть правові явища, висновки правового мислення завжди будуть торкатись правових понять та категорій, форма та зміст правового мислення завжди будуть виражені у юридичній формі.

Як бачимо, наведені вище визначення правового мислення вказують на те, що правовим мисленням може бути наділений і не професіонал-правознавець, що не витримує критики, оскільки тільки професіоналу-правознавцю притаманне правове мислення, що обумовлено специфікою професійної діяльності правознавців, яку, зокрема, можна прослідити у визначеннях понять «діяльність», «професіоналізм», «юридичність», «юридична діяльність», «правова діяльність», «юридична практика», «класифікація та типологія юридичної діяльності» тощо.

Так, Г.В. Атаманчук розглядає діяльність як прояв фізичних здібностей людини пристосовуватись, споглядати, змінювати, використовувати та перетворювати природну та соціальну сфери свого життя [5, с. 13].

Водночас діяльність визначають як реальний процес, що складається із сукупності дій та операцій (А.М. Леонов); як взаємозв'язок протилежних, але дотичних одна до одної акцій (Г.С. Батищев); як силу, що створює культуру (Е.С. Маркарян) тощо [5, с. 42].

На думку В.П. Беляєва, у загальному вигляді людську діяльність можна охарактеризувати таким чином: а) діяльність – це сукупність дій, що об'єднані єдиною метою і виконують визначену суспільну функцію; б) діяльність – це особливий спосіб існування людини, розвитку її життєвих сил та здібностей; в) діяльність – це особлива властивість людини, специфічний спосіб її життєвої активності; г) діяльність – це притаманний лише людині спосіб взаємодії із навколишнім середовищем з метою створення умов для свого існування [6, с. 7].

У свою чергу, професіоналізм – це вищий рівень психофізіологічних, психічних та особистих змін, що відбуваються у процесі довготривалого виконання людиною службових обов'язків, які забезпечують якісно новий, більш ефективний рівень складних професійних завдань в особливих умовах [7, с. 347].

А.Е. Жалінський вважає ознаками професіоналізму юридичної діяльності таке: професійна юридична діяльність здійснюється за правилами, створеними та закріпленими у встановленому порядку; процес та результат такої діяльності відповідає вимогам, які можуть бути як нормативно-правового, так і професійно-етичного характеру; підконтрольність діяльності державним органам та (або) корпорації спеціалістів; платність діяльності; гарантування здійснення юридичної діяльності у встановлених випадках, включаючи доступ до такої діяльності заінтересованих осіб [8, с. 39].

Більш того, А.Е. Жалінський пропонує розглядати юридичність професійної діяльності як чинник її природи, її місця у професійному розподілі праці. Визнання тієї чи іншої діяльності юридичною ґрунтується на визнанні спеціальної освіти, оскільки юриста належить вчити тій праці, яка і є юридичною та використовується при створенні окремих робочих місць та цілих відомств. Діяльність, що розглядається як юридична, здійснювана юристами, повинна визнаватись державою та співтовариствами (професійними асоціаціями) [8, с. 40].

Якщо звертатись до визначень понять «правова діяльність» та «юридична діяльність», слід зазначити, що у юридичній літературі немає єдності поглядів на такі поняття.

Так, Б. Пугінський під правовою діяльністю розуміє сукупність дій держави, її органів, інших організацій та громадян у зв'язку із створенням та реалізацією юридичних норм, використанням інших правових важелів при вирішенні соціально-економічних завдань [9, с. 17].

Р. Шагєєва наголошує на тому, що правова діяльність – соціально важлива активність (свобода вибору та свобода самовираження), яка спеціально здійснюється суб'єктами як носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків у різних сферах суспільного життя для задоволення різноманітних потреб специфічним духовно-практичним способом (у межах правовідносин) і яка фактично визнається суспільством та державою (офіційно, формально) правильною, справедливою, а у випадку необхідності – такою, що надає можливість прийняти відповідне рішення та визначити юридично значущі наслідки [10, с. 10].

Саме концентрація на можливості прийняття відповідного рішення, яке буде мати юридичні наслідки, дозволило Г. Канторовичу провести лінію між юридичним та неюридичним завдяки поняттю «юстиціабельність». Юстиціабельність – лише можливість рішення, а не саме рішення. Як зауважує автор, у США, наприклад, більшість зареєстрованих у судовому порядку справ ніколи не слухаються, а більшість питань у дійсності навіть не доходять до стадії реєстрації. Сторони досягають згоди своїми силами, але їх правочин оформляється «під сінню права». Річ у тому, що над ними весь час, поки проходять торги по суті інциденту, живуть власні погляди на те, як вчинить суд у реальності, якщо сторони не досягнуть взаємо порозуміння [11, с. 63-64].

На думку Д. Шапсугова, юридична діяльність є виявом волі суб'єкта права або обов'язку, спрямованого на задоволення правової мети, під якою у плані юридичної діяльності розуміється формування та здійснення прав та повноважень, виконання обов'язків [12, с. 34].

О. Скакун визначає юридичну діяльність як систему конкретних дій із охорони та захисту прав, свобод та законних інтересів особи, які здійснюються юристом-професіоналом у межах права та мають юридичні наслідки [13, с. 798].

В. Кудрявцев говорить про юридичну діяльність в аспекті правової поведінки посадових осіб [14, с. 148].

М. Орзіх юридичну діяльність розглядає як соціальну активність, за допомогою якої досягається опосередкований правом результат [15, с. 127].

На думку С. Назарова, юридична діяльність – це нормативно регламентована система послідовних дій, які здійснюються у відповідній процесуальній формі, а також операцій, способів, засобів суб'єктів права, що спрямовані на досягнення правових цілей [16, с. 27].

У свою чергу, В. Карташов вбачає у юридичній діяльності нормативно визнану, позитивно-перетворювальну діяльність. Правові приписи встановлюють компетенцію суб'єктів та правовий статус учасників такої діяльності, межі їх повноважень, перелік засобів та прийомів, що використовуються, шляхи досягнення поставлених цілей, способи закріплення отриманих результатів. Юридична діяльність потребує різноманітних матеріальних, політичних, духовних, соціальних змін; вона завжди пов'язана із настанням правових наслідків [17, с.33].

С. Гусарев визначає юридичну діяльність як різновид соціальної діяльності, що здійсню-

ється юристами-фахівцями з метою отримання правового результату, задоволення законних потреб та інтересів соціальних суб'єктів відповідно до вимог права [19, с. 32].

Стосовно кореляції юридичної діяльності та юридичної практики слід зазначити, що у доктрині сформувалось принаймні три підходи, відповідно до яких такі вчені, як І.Я. Дюрягін, А. Герлох та ін., ототожнюють ці два правові явища; С.С. Алексєєв, С.І. Вільнянський та ін. розрізняють дані правові явища та ототожнюють практику із об'єктивно отриманим досвідом; В.К. Бабаєв, В.І. Леушин, В.П. Реутов та ін. наголошують на тому, що ці правові поняття повинні розглядатись у нерозривній єдності правової діяльності та сформованого та її основі соціально-правового досвіду [20, с. 6].

Слід погодитись із О. Скакун у тому, що юридична практика – нормативно закріплена практична діяльність юристів із прийняття, тлумачення, реалізації та застосування правових приписів як єдності вже отриманого та майбутнього соціально-правового досвіду [13, с. 799], оскільки про юридичну практику більшою мірою слід говорити в контексті результату юридичної діяльності.

Структуру юридичної практики можливо уявити в якості системи, яка складається із статичного компоненту – правового досвіду – та динамічного компоненту – юридичної діяльності, які діють у єдності, взаємодоповнюючи, взаємообумовлюючи один одного.

Якщо вдаватись до аналізу видів юридичної діяльності, то слід зупинитись на тлумаченні понять «класифікація» та «типологія». Так, у юридичній літературі класифікацію розглядають як певну систему розподілу правового категоріального апарату за видами, групами на основі спільних ознак. Якщо типологія – прерогатива теорії держави і права, то класифікація – прерогатива порівняльного правознавства. Зрозуміло, ці два поняття не мають протиставлятися, оскільки вони характеризуються взаємозв'язком, взаємозумовленістю, взаємодоповненням: типологія виконує роль методологічної основи для класифікації.

Однією із перших класифікацій юридичної діяльності була класифікація за сферами її здійснення, що дозволило виокремити юридичну практичну діяльність, юридичну наукову діяльність, юридичну навчальну діяльність.

Крім того, М. Коваль пропонує на підставі характеристики юридичного відомства та сфери його діяльності виділити такі види юридичної діяльності:

- 1) правосуддя – сфера розгляду та вирішення юридичних справ у різного роду судах, що діють в Україні;
- 2) здійснення досудового слідства органами слідства та дізнання, які, згідно із штатом, функціонують в органах прокуратури, внутрішніх справ, податковій міліції, Службі безпеки України;
- 3) прокурорський нагляд, який також поділяється на певні види залежно від об'єктів впливу та здійснюється всією системою органів прокуратури;
- 4) захист клієнтів у юридичних справах, що розглядаються у судах, із використанням праці адвокатів, які здійснюють також консультаційну роботу із питань застосування норм права;
- 5) здійснення боротьби із злочинністю, підтримання правопорядку, громадського порядку, інші завдання, що виконуються органами та установами Міністерства внутрішніх справ;
- 6) окремим видом юридичної діяльності є охорона державної безпеки, здійснення якої покладається на Службу безпеки України, митні органи, Державний комітет з охорони державного кордону;
- 7) контрольно-ревізійна діяльність, що здійснюється системою органів Державної податкової адміністрації, Контрольно-ревізійної служби України;
- 8) організаційне забезпечення діяльності судів органами юстиції шляхом здійснення кадрової політики, систематизації законодавства, технічного та матеріального забезпечення, оплати праці суддів [17, с. 116].

Із змісту цієї класифікації очевидно, що вона має поверховий характер, який виявляється у неповному відображенні всіх інститутів публічної влади, посадові та службові особи якої здійснюють професійну юридичну діяльність.

Більш вдалою є класифікація, запропонована О. Скакун. Її критерієм обрано сферу застосування праці юристів; автор додає до вищезазначених видів юридичної діяльності юридичну діяльність, яка здійснюється органами центральної представницької влади та місцевого самоврядування, державними адміністраціями, органами соціального забезпечення, комерційними

організаціями, спілками осіб вільної професії, установами інформаційного та кадрово-ресурсного забезпечення [18, с. 46-47].

О. Міцкевич, В. Горшеньов, М. Байтін, І. Самощенко пропонують розглядати юридичну діяльність в аспекті діяльності держави та класифікувати юридичну діяльність на правотворчу, правовиконавчу, правоохоронну, установчу, правозастосовну, контрольно-наглядову; надалі В.М.Карташов доповнив класифікацію такими видами юридичної діяльності, як розпорядча, інтерпретаційна, правоконкретизуюча, координаційна, систематизаційна [19, с. 118].

Наступним критерієм класифікації юридичної діяльності є її функції, розділені на загальносоціальні та спеціально-юридичні; як наслідок, виділяють загальносоціальну юридичну діяльність та регулятивну і охоронну юридичну діяльність. Крім того, С. Гусарев пропонує в цій класифікації виокремлювати правотворчу, контрольно-наглядову, правоконкретизуючу, засвідчувальну, захисну юридичну діяльність [19, с. 120].

Досить цікавою є класифікація, яка ґрунтується на психологічних постулатах (психологічних особливостях здійснення діяльності юристів), яка має такий вигляд: пізнавальна юридична діяльність; конструктивна юридична діяльність; комунікативна юридична діяльність; організаційна юридична діяльність; засвідчувальна юридична діяльність тощо [19, с. 121].

Крім того, залежно від способу пізнання змісту правовідносин юридичну діяльність прийнято класифікувати на пізнавальну діяльність, правову кваліфікацію, конкретизацію змісту правовідносин, розсуд.

Найбільш поширеною у юридичній літературі є класифікація юридичної діяльності залежно від спеціалізації юридичної роботи, а саме: прокурорська, судова, слідча, нотаріальна, виконавча, консультативна, адвокатська діяльність.

Для всіх вищевказаних видів та типів професійної юридичної діяльності характерний відповідний тип правового мислення, зумовлений особливостями такої діяльності. Наприклад, правовим мисленням у правотворчій діяльності є розумова, творча, інтелектуальна діяльність професіонала-правознавця у процесі правотворчості, спрямована на пізнання, оцінку суспільних явищ, які планується нормативно регламентувати, із використанням вже існуючих норм права, правових принципів для створення нового правового акта, або внесення змін у чинний правовий акт, або здійснення систематизації законодавства за допомогою як раціональних, так і ірраціональних факторів; правове мислення у правозастосуванні можна визначити як розумову, творчу, інтелектуальну діяльність професіонала-правознавця у процесі правозастосування, спрямовану на пізнання, оцінку суспільних явищ, що складають фактичну сторону юридичної ситуації, подальшу кваліфікацію цієї справи з метою прийняття правозастосовного акта, що дозволить більш детально регламентувати конкретні правовідносини.

Безперечно, наведені вище дефініції понять «правове мислення», «правова діяльність», «юридична діяльність», «юридична практика» та характеристика класифікацій юридичної діяльності не є вичерпними та остаточними, хоча вміщують у собі найбільш колоритні концептуальні ідеї правового мислення та теорії юридичної діяльності, які дозволяють спробувати запропонувати авторське визначення правового мислення як центру професійної юридичної діяльності та визначення професійної юридичної діяльності, центром якої вважаємо правове мислення професіонала-правознавця.

Вважаємо, що правове мислення як центр професійної юридичної діяльності є поетапною, розумовою, творчою, інтелектуальною діяльністю професіонала-правознавця у процесі професійної юридичної діяльності, спрямованою на пізнання, оцінку правових явищ, використання норм права, правових принципів для реалізації суб'єктивних прав та обов'язків професіонала-правознавця, що зосереджена на оцінюванні правомірної чи неправомірної поведінки за допомогою використання суджень, що створюються під впливом як раціональних, так і ірраціональних чинників.

Водночас категорію професійної юридичної діяльності можна дефінітивно розкрити як один із видів правової діяльності, що здійснюється професіоналами-правознавцями у межах правового поля завдяки функціонуванню їх правового мислення, телеологічна константа якої спрямована на досягнення юридичних наслідків, що пов'язані із виникненням, зміною та припиненням правовідносин.

Список використаної літератури:

1. Мордовцев А.Ю. Юридическое мышление в контексте сравнительного правоведения: культурно-антропологические проблемы // Известия Высших учебных заведений. Правоведение. – 2003. – № 2. – С. 38-49.
2. Коробка В.М. Правовий світогляд і близькі до нього ментальні феномени: порівняльно-правовий аналіз на основі співвідношення // Право і суспільство. – 2010. – № 4. – С. 9-14.
3. Коробка В.М. Співвідношення правового світогляду з іншими ментально-правовими феноменами // Проблеми законності. – 2010. – № 112. – С. 212-220.
4. Овчинников А.И. Правовое мышление: теоретико-методологический анализ. – Ростов н/Д., 2003.
5. Атаманчук Г.В. Управление: сущность, ценность, эффективность: Учеб. пособие для вузов. – М., 2006.
6. Беляев В.П. Юридическая деятельность: признаки, субъекты, функции // Право и образование. – 2004. – № 6. – С. 5-26.
7. Игнатьев В.Г. Государственная служба. – Ростов н/Д., 2004.
8. Жалинский А.Э. Профессиональная деятельность юриста. Введение в специальность: Учеб. пособие. – М., 1997.
9. Пугинский Б.И. Гражданско-правовые средства в хозяйственных отношениях. – М., 1984.
10. Шагиева Р.В. Правовая и юридическая деятельность: теоретические проблемы соотношения понятий // Право и государство: теория и практика. – 2009. – № 2 (50). – С. 6-10.
11. Фридмэн Л. Введение в американское право. – М., 1993.
12. Шапсугов Д.Ю. Теория государства и права. – Ростов н/Д., 2003.
13. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): Учебник. – Х., 2005.
14. Кудрявцев В.Н. Право і поведінка: норма і патологія. – М., 1982.
15. Орзих М.Ф. Право и личность. – Киев; Одесса, 1978.
16. Назаров С.Н. Теоретико-правовые основы юридической деятельности надзорно-контрольных органов в условиях формирования правового государства: Дис. ... канд. юрид. наук. – Ростов н/Д., 2000.
17. Карташов В.Н. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность. – Саратов, 1989.
18. Скакун О.Ф. Юридическая деонтология: Учебник. – Х., 2002.
19. Гусарев С.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навч. посіб. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К., 2008.
20. Карташов В.Н. Юридическая практика // Теория государства и права / Под ред. Н.И. Матузова, А.В.Малько. – К., 2001.

Надійшла до редакції 28.09.2012

ВАСІН Є.Ю., ад'юнкт
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 340.1

ГАРАНТІЇ ЗАКОННОСТІ У ПРАВОЗАСТОСОВЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовано фактори, що впливають на рівень законності в процесі правозастосування. Наголошено, що забезпечення законності у правозастосовчій діяльності вимагає цілеспрямованого впливу на поведінку (діяльність) відповідних суб'єктів, тобто має риси управлінського процесу.

Ключові слова: правозастосовча діяльність, забезпечення законності, гарантії законності, процесуальні гарантії, матеріальні гарантії.

Анализируются факторы, влияющие на уровень законности в процессе правоприменения. Подчеркивается, что обеспечение законности требует целенаправленного воздействия на поведение (деятельность) соответствующих субъектов, т.е. имеет черты управленческого процесса.

Ключевые слова: правоприменительная деятельность, обеспечение законности, гарантии законности, процессуальные гарантии, материальные гарантии.

This article analyse the factors that influenced on the level of law enforcement in the process. It is emphasized that the rule of law requires of influencing behavior (activity) of the subjects, that has the features of the management process.

Keywords: Law enforcement activities, the rule of law, guarantee the rule of law, procedural guarantees and financial guarantees.

